

subditi facile contra reges insurgerent. Expli-
cari deinde potest in hunc modum, quia vel
rex, licet alias pravus sit, in legibus ferendis
servat honestatem et justitiam, et tunc forma-
liter, et in quantum rex, justus est: malitia
autem illa se habet quasi concomitanter, et
ideo non refert ad hanc potestatem. Vel in
ipsis legibus ferendis exercet injustitiam et ini-
quitatem, præcipiendo rem turpem, et tunc
non inducit quidem obligationem per talem
actum. Nam lex iniqua non est lex, nec potes-
tas regia est data ad tales leges ferendas, juxta
ea quæ supra diximus de ratione legis. Possunt
ergo tunc subditi et debent non obedire regi
in tali præcepto, si de re iniqua sit, non tamen
propterea possunt illi obedientiam absolute
negare in his quæ justa fuerint. Vel denique
rex est iniquus etiam in usurpatione ipsius po-
testatis, quia tyrannice illam occupavit, et tunc
verum est illam iniquitatem excludere potes-
tatem veram, non quia privet illa, sed quia
supponit carentiam ejus, eamque donare non
potest, et tunc merito tali homini non obedi-
tur, quia rex non est, sed tyrannus.

8. *Dubium circa mores principis.* — Oc-
currit autem hic incidens dubium circa hoc
ultimum membrum, an in eo casu possint
subditi licite obedire hujusmodi principi, si
alioqui ex parte materiæ justas leges ferat.
Quod enim non teneantur per se loquendo,
manifestum est, quia illæ non sunt leges,
juxta supra dicta, cum non procedant a legiti-
tima potestate. Quod autem possint, videtur
persuaderi, quia possunt facere quidquid bo-
num est vel non malum, licet non teneantur,
cedendo juri suo, et patienter vim alterius sus-
tinendo. Imo addunt multi auctores, posse tunc
subditos postulare ab hujusmodi principe et
concessionem gratiæ et actus justitiæ qui in se
injusti non sint, quamvis ab illo injuste sint
faciendi per usurpatam potestatem; quia tunc
non inducunt ad malum, sed ad minus malum:
minus enim malum est sic gubernari, quam
omnino non gubernari. Ita docuit Cajet. in
summa, verb. *Tyrannus*, quem sequitur Ar-
milla eodem verb. et Navar., cap. 14, n. 41.
In contrarium autem esse videtur, quia obedire
hujusmodi regi, etiam in his quæ alias honesta
sunt, videtur esse cooperatio ad malum, et fa-
vor injustitiæ seu tyrannidis ejus.

9. *Quando liceat seroare præcepta tyranni,
et quando non.* — Breviter dicendum censeo
quasdam esse actiones ita honestas, ut in nul-
lius nocumentum cedant, neque indigeant po-
estate publica ut recte fiant, ut sunt deferre

hæc vel illa arma, vel aliquid simile, vel etiam
solvere tributum, quod, licet ex parte exigen-
tis requirat potestatem, ex parte solventis il-
lam non postulat, per se loquendo. Neque con-
ditio tributi alteri affert nocumentum, nisi
soli solventi, qui potest cedere juri vel utilitati
suæ. Aliæ vero sunt actiones quæ involvunt
nocumentum tertii, et ut juste fiant requirunt
potestatem publicam, ut occidere malefactor-
em, etiam dignum morte, et similes. In prio-
ribus per se malum non est servare leges, vel
præcepta a tyranno data, quia illæ actiones tales
sunt, ut propria voluntate et auctoritate pos-
sint honeste fieri sine lege. Quod autem fiant
posita illa injusta lege, non habet circumstan-
tiam quæ reddat actum malum. Quia illa re
vera non est cooperatio, sed tolerantia quædam
violentiæ, quæ nulli affert nocumentum: ergo
per se non est ibi malitia. Dico autem per se,
quia oportet scandalum vitare et non dare oc-
casionem tyranno, ut in sua injustitia fir-
mius perseveret, sed potius illi obsistere quan-
do sine incommodo fieri potest. At vero in
posterioribus actionibus contrarium videtur,
quia honestas illarum omnino pendet ex vera
potestate publica, sine qua nullus potest exe-
qui vel condemnare alium, etiam in pœna
justa, nisi habeat publicam potestatem quam
tyrannus dare non potest. Sed in hoc etiam
advertendum, seu subdistingendum est: nam
hoc in rigore est verum quantum est ex parte
tyranni: contingit autem ut respublica, quia
non potest illi resistere, illum toleret, et ab eo
se gubernari sinat, et tacite consentiat, ac velit
justitiam per ipsum administrari propter rati-
onem tactam, quia minus malum est per il-
lum gubernari quam omnino carere justa co-
actione et directione; et tum non erit peccatum
obedire, etiam in dictis actibus, quia reipub-
licæ consensus supplet defectum potestatis
tyranni.

10. Ad fundamentum contrarii erroris res-
pondetur multo majora incommoda contra
bonum commune sequi, si potestas civilis pen-
deat ex privata fide vel bonis moribus ipsius
principis, quia nulla esset pax neque obedien-
tia in republica, sed quilibet subditus vellet
superiorem suum judicare, et consequenter
illi obedientiam negare, quod absurdissimum
est. Quocirca, licet peccator forte mereatur
privari regno, tamen quamdiu illo non priva-
tur ab habente potestatem, verus rex perseverat,
atque ita contigit in Saule, donec permittente
Deo occisus est. Quod autem dicitur Osee 8,
regnaverunt, et non ex me, plures habet expo-

sitiones, de quibus videri possunt Orig. Homil.
4. in lib. Judicum, Hieronym. et Expositores
ibi. Verus sensus mihi videtur ibi reprehendi
reges iniquos Israel, non quia reges non essent,
et gubernarent, sed quia, cum reges essent,
male gubernarent: hoc enim significat regnare
non ex Deo, quod statim explicatur quia indu-
cebant populum ad idola colenda, et similia.

CAPUT XI.

UTRUM FINIS POTESTATIS ET LEGIS CIVILIS, PROUT
NUNC EST IN ECCLESIA, SIT ALIUS A FINE EJUS-
DEM POTESTATIS ET LEGIS, UT IN PURA NATURA
VEL IN GENTIBUS SPECTARI POTEST.

1. *Finem juris civilis esse eundem cum fine
canonici sentit Fortunius.* — Diximus dari in
hominibus potestatem ad ferendas leges, atque
adeo has leges esse possibles; ut autem natura
et necessitas earum magis declaretur, oportet
finem illarum ipsiusque potestatis generatim
considerare, quod in hoc capite præstandum
est. Statimque occurrit opinio Fortunii Garciae
tract. de Ultimo fine utriusque juris, ubi con-
tendit suadere finem juris civilis esse eundem
cum fine juris canonici, habereque eandem
originem eademque principia. Unde multa in-
fert quæ postea examinanda sunt: nam de hac
opinionem quatenus comparationem facit inter
utrumque jus, in libro sequenti dicendum ex-
professo est, quia non explicato prius utroque
extremo, non potest eorum comparatio fieri
aut intelligi. Hic ergo solum, de potestate ac
jure civili absolute spectato in ordine ad suum
finem, opinio hæc tractanda est. Sentit ergo
Fortunius finem juris civilis esse non solum
externam pacem et justitiam reipublicæ, sed
etiam veram et internam hominis felicitatem
ac salutem. Ita significat ibi, n. 6, junctis,
quæ dixerat n. 2, ubi eundem finem juris
canonici posuerat, et inde concludit esse eum-
dem finem utriusque juris. Unde necesse est
ut vel sentiat finem canonici juris esse tantum
externam politiam humanam, quod valde ab-
surdum est; vel oportet ut sentiat finem juris
civilis non sistere in humana politia, et exter-
na pace ac justitia reipublicæ, sed etiam ten-
dere ad veram felicitatem humanam.

2. Quia vero hæc opinio statim apparet in-
credibilis, intellecta de jure civili et de potes-
tate ferendi illud, prout esse potest in pura
natura, et in principio libri a nobis explicata
est, ideo Navar. in Commen. de Finibus hu-
manorum actuum, n. 29, ita illam interpreta-

tur, ut intelligenda sit de jure civili quatenus
est a christianis imperatoribus et regibus com-
positum aut probatum: sic enim etiam ipse
ait veram felicitatem æternam, quam credimus
et speramus, esse finem juris civilis. Quia, licet
ipsa potestas de se non tendat in illum finem,
nihilominus ut est conjuncta fidei, in illum
referri potest et debet: et ita etiam ejus actus,
qui est lex civilis, a legislatoribus christianis
in eundem finem refertur. Quod suadet ipse
Navar. ex inscriptione Codicis et Procemii Di-
gestorum a Justiniano editi, quæ sic habet:
In nomine Domini nostri Jesu Christi, etc. Et
eamdem habet in declaratione juris civilis,
quæ habetur in fine legis 2 de Veteri jur enucl.;
et in Epistol. ad Tribonianum, quæ incipit:
Deo auctore, et in Codice est lex 1 de Veteri
jure enucleando, ubi de auctoritate legum dicit
*quæ divinas et humanas res bene disposuit, et
omnem iniquitatem expulit*. Addit Navar. pro-
bationem ex l. 1 et 2, C. de Sum. Trinitat.,
ubi imperator præcipit omnes populos sibi
subditos Christianam fidem et religionem sequi
et hæreticos puniri; et ex multis legibus quas
ille Imperator de rebus ecclesiasticis constituit
per plures titulos usque ad 16, l. 1 Codicis.

3. *Fortunii fundamenta.* — Verumtamen
de hac opinione Navarri per se spectata di-
cemus postea: nunc enim considerando fun-
damenta Fortunii videtur simpliciter loqui de
potestate civili secundum se, et in omni statu:
probat enim sententiam suam ex Arist. 1
Ethic., cap. 2 et 4, dicente humanam felicitatem
esse finem moralis doctrinæ, et lib. 3,
cap. 4, dicit ea dici justa *quæ felicitatem so-
cietatis civilis efficiunt et conservant*, et ideo
leges de omnibus virtutibus præcepta dare quæ
ad hanc felicitatem conferunt. Adducit etiam
Ciceronem lib. 2 de Officiis, dicentem: *Per
leges bene beateque vivitur*. Adducit item quod
ex Demosthene refertur in leg. 2, ff. de Legib.,
*omnes debere parere legi, quia inventio quedam
et donum Dei est*: et ex Chrysippo legem esse
omnium divinarum et humanarum rerum regi-
nam, et justorum atque injustorum regulam.
Hæc autem omnia dicta sunt a philosophis
ethnicis de lege civili, et ante leges imperato-
rum: ergo dicta sunt de lege civili secundum
se, et prout naturam humanam consequitur,
seclusa fide: ergo in eodem sensu videtur ille
auctor locutus. Confirmat vero suam senten-
tiam a fortiori ex legibus imperatorum quas
adduximus pro sententia Navar., et addit Au-
thentic., *ut non luxurientur contra naturam*;
quia in ea ostendit Justinian. sui muneris esse,

curare ut subditi sui bene vivant et Dei placationem inveniant. Item Authent. Quomodo oporteat Episcopos, etc. in princ. ubi Justinian. ait: *Maximam habemus sollicitudinem circa vera Dei dogmata, et circa sacerdotum honestatem*, etc. Videtur ergo hic auctor utrumque statum potestatis seu legis civilis amplecti, hoc fortasse discursu, quod lex civilis intendit homines in veram eorum beatitudinem perducere: unde quando potestas illa est sola et separata a lumine fidei, dirigit in veram felicitatem naturalem de qua philosophi locuti sunt: quando autem conjungitur fidei manifestanti veram hominis felicitatem altioris ordinis, tunc etiam per fidem elevatur, et extenditur ad ferendas leges, intendendo eandem veram et supernaturalem felicitatem. Atque hoc modo nunc intra Ecclesiam eundem esse finem legis civilis et canonici. Et ad hoc tandem inducit D. Thomas, quia in 1. 2, q. 90, a. 2, et q. 95, art. 1, indifferenter loquens de lege humana dicit finem ejus esse felicitatem.

4. *Fortunii opinio nova.*—*Homini felicitas duplex, vitæ præsentis et futuræ, et utraque in naturalem et supernaturalem distincta.*—*Dubium.*—*Occurritur dubio.*—Nihilominus hæc opinio Fortunii nova est et singularis, oriturque est ex quadam verborum confusa et indistincta significatione, seu æquivocatione, qua sublata facile rei veritas intelligitur. Duplex ergo felicitas hominis distinguenda est: una est vitæ præsentis, altera futuræ, et utraque in naturalem et supernaturalem distingui debet secundum receptam theologiam doctrinam quam nunc supponimus. Dico ergo primo: potestas civilis et jus civile per se non respiciunt æternam felicitatem supernaturalem vitæ futuræ tanquam finem proprium, vel proximum, vel ultimum. Probatur quia talis potestas est mere naturalis; ergo natura sua non tendit in finem supernaturalem. Dices: ipsa hominis natura ordinatur ad supernaturalem felicitatem ut ad finem ultimum: ergo etiam potentia omnes naturales hujus naturæ ordinantur ad eundem finem: ergo etiam potestas civilis. Respondeo dupliciter posse aliquid ordinari in illum finem ultimum: uno modo per intrinsecam habitudinem; alio modo per solam relationem vel imperium extrinsecum. Priori modo ordinatur fides infusa, verbi gratia, ad supernaturalem beatitudinem: posteriori modo fides, vel alia virtus acquisita. Dico ergo potestatem civilem per relationem extrinsecam, vel Dei vel hominis habentis illam, posse ordinari

ad supernaturalem felicitatem ut ad finem ultimum: et hoc ad summum probat ratio facta: nam ex parte Dei verum est omnia bona data hominibus, etiam naturalia, data esse propter felicitatem supernaturalem adipiscendam, et hoc modo etiam hæc potestas data est propter illum finem. Ex parte vero hominis non potest ipse referre actus hujus potestatis in illum finem per solum naturale lumen, sed oportet ut supernaturaliter cognoscat illum finem, ideoque stando in pura natura non posset lex civilis etiam hoc modo ordinari ad finem supernaturalem.

5. *Discrimen habituum naturalium et supernaturalium.*—Deinde addo legem civilem, prout est actus hujus potestatis, ex se non tendere in supernaturalem finem, et hunc esse sensum in præsentem præcipue intentum. Declari autem potest notando differentiam inter habitus seu facultates naturales et supernaturales, quod supernaturales et virtutes per se infusæ, ita ordinantur per se in supernaturales, et circa objectum aliquo modo supernaturale secundum se proportionatum supernaturali felicitati. Idemque est suo modo in potestatibus moralibus supernaturalibus. Nam hoc modo character, verbi gratia, ordinatur ad supernaturalem finem, et similiter potestas ecclesiasticæ jurisdictionis tendit in eundem finem quasi connaturali modo et operando ex se circa materiam supernaturalem, et per se relatam ad illum finem. At vero virtutes acquisitæ de se non ita tendunt, nec operari possunt circa supernaturalem finem, sed solum per extrinsecum imperium possunt in illum referri. Ita ergo se habet potestas civilis in ordine ad supernaturalem felicitatem: nam per se non tendit in illum finem ultimum ex vi propriæ naturæ, vel propriarum actionum, per quas nullo modo versatur circa talem finem, nec circa materiam vel objecta supernaturalis ordinis: et hoc modo dicimus potestatem civilem vel leges ab illa procedentes non respicere felicitatem supernaturalem ut finem ultimum, et in hoc maxime distingui a potestate ecclesiastica, ut in sequenti lib., cap. 1 et 8 latius videbimus: et ideo dixit Nicol. pap., in cap. *Quoniam*, d. 10, et in c. *Cum ad verum*, 96 dist., imperatores indigere Pontificibus pro æterna vita, et non debere nec posse divinis rebus præesse, cum sint negotiis secularibus implicati. Et imperator ipse in Authent. Quomodo oporteat Episcopos, etc., in principio dixit sacerdotium et imperium esse maxima dona a Deo data: *Illud divinis ministrans, hoc autem*

humanis præsidens. Et alia similia in citato loco afferemus.

6. *Secunda conclusio.*—*Ex D. Thoma in quid ordinatur divina lex principaliter et in quid humana.*—Unde dico secundo potestatem civilem non solum non respicere felicitatem æternam vitæ futuræ ut finem ultimum proprium, verum etiam nec per se intendere propriam spiritualem felicitatem hominum in hac vita, et consequenter nec per se posse in materia spirituali disponere, aut leges ferre. Hoc colligitur ex juribus citatis. Item ex illis omnibus in quibus leges civiles per canonicas aliquatenus corriguntur, vel suppletur in ordine ad vitanda peccata, quia lex civilis considerat honestam utilitatem temporalem reipublicæ humanæ: lex autem canonica principaliter attendit salutem animæ, et ut peccata evitentur, ut dixit Glossa in c. *Cum contingat*, de Jurejur., verb. *Debent*, et sumitur ex illo textu cum concordantibus c. *Licet*, de Jurejur., in 6, et cap. ult. de Præscript., et notant late Joan. And. in regula *Possessor*, in Mercurial., et Panorm. in Procem. Decret., n. 16, et in c. 1, de Juram. cal., n. 7. Ratione declaratur, quia spirituale bonum, seu felicitas hujus vitæ est dispositio per se ordinata ad ultimam felicitatem supernaturalem vitæ futuræ, vel potius est quædam inchoatio ejus: ergo potestas quæ non ordinatur per se ad dirigendos homines in illam felicitatem non potest per se referri ad spiritualem finem hujus vitæ, quia ejusdem potestatis est dirigere ad finem ultimum, et ad omnia quæ per se ad illum disponunt. Potestas ergo civilis sicut non ordinatur ad æternam beatitudinem vitæ futuræ, ita nec ad spiritualem felicitatem præsentis. Unde etiam concluditur, per se non versari in spirituali materia, quia finis proximus et materia cujuscumque potestatis proportionantur inter se, et fini ultimo ejusdem potestatis: sed potestas civilis non habet pro fine ultimo felicitatem supernaturalem vitæ futuræ, aut præsentis: ergo. Atque ideo in decretis sæpe lex civilis comparatur corpori, et lex canonica animæ ac spiritui, ut auctores proxime citati notant, et aperte tradit Innoc. III, in cap. *Solite*, de Majorat. et obediens. Hinc etiam dixit divus Thom. 1. 2, q. 99, a. 3: *Lex divina principaliter instituitur ad ordinandum homines ad Deum: lex autem humana principaliter ad ordinandum homines ad invicem: et ideo leges humane non curaverunt aliquid instituere de cultu divino, nisi in ordine ad bonum commune hominum.*

7. *Tertia conclusio.*—Addo tertio potesta-

tem civilem legislativam, etiam in pura natura spectatam, non habere pro fine intrinseco et per se intento felicitatem naturalem vitæ futuræ: imo nec propriam felicitatem naturalem vitæ præsentis, quatenus ad singulos homines, ut particulares personæ sunt, pertinere potest, sed ejus finem esse felicitatem naturalem communitatis humanæ perfectæ, cujus curam gerit, et singulorum hominum ut sunt membra talis communitatis, ut in ea, scilicet in pace et justitia vivant, et cum sufficientia bonorum quæ ad vitæ corporalis conservationem et commoditatem spectant, et cum ea probitate morum quæ ad hanc externam pacem et felicitatem reipublicæ, et convenientem humanæ naturæ conservationem necessaria est. Hæc est mens Aristotelis in locis in principio citatis, et D. Thomæ supra, q. 90, art. 2, junctis q. 95, art. 1 et 4, q. 96, art. 2 et 3, et q. 99, art. 3. In quibus docet, ac declarat finem humanarum legum esse commune bonum civitatis, et illa tantum prohibere ac præcipere quæ huic fini consentanea sunt. Ad idem faciunt quæ Fortunius adducit ex procemio Decret. et cap. *Factæ sunt*, d. 4, nam quæ ibi dicuntur, legibus etiam civilibus communia esse videntur: ratio vero sumi potest ex dictis, quia hæc naturalis potestas condendi humanas leges non est in singulis hominibus per se spectatis, nec in multitudine hominum aggregata solum per accidens; sed est in communitate, ut moraliter unita et ordinata ad componendum unum corpus mysticum, et ex illo resultat tanquam proprietas ejus: ergo per se ordinatur ab bono commune hujus corporis ejusque felicitatem: nam finis est proportionatus principio: sicut ergo bonum naturale hujus corporis politici non extenditur ultra præsentem vitam, imo nec durat nisi in illa, ita nec finis hujus potestatis aut legis ultra præsentem vitam extenditur; et eadem ratione etiam pro hac vita non intendit bonum singulorum, nisi in ordine ad bonum totius communitatis, in quo sistit tanquam in ultimo fine proprio talis facultatis; ergo id quod ita pertinet ad privatam felicitatem, ut non redundet in bonum communitatis, ad hanc potestatem vel legem civilem non spectat.

8. *Regimen humanum triplex: politicum, economicum et monasticum.*—*Potestas civilis non multum curat de actibus internis.*—Confirmatur ac declaratur: nam triplex potest distinguatur moralis gubernatio hominis: quædam politica, quæ pertinet ad regimen civitatis et communitatis perfectæ; alia economica, quæ spectat

ad regimen unius familiae, seu domus; tertia dici potest propria uniuscujusque circa semetipsum, quae dici potest monastica, quasi unius regimen continens. Potestas autem civilis per se ordinatur ad gubernationem politicam, ut ex superioribus constat, et ideo per se non dirigit oeconomicum regimen, nisi in his quae redundant in commune bonum civitatis, et illud possunt impedire aut promovere: reliqua enim quae ad privatam familiam spectant, non per leges civiles, sed per uniuscujusque patrifamilias prudentiam ordinantur. Ergo simili proportionem ac rationem non spectat ad leges civiles monastica directio, seu privata honestas singulorum, ut tales sunt, sed solum ea morum rectitudo per has leges constituitur, quae bono civili vel necessaria, vel valde utilis est. Ad felicitatem autem etiam naturalem uniuscujusque hominis, ut singularis persona est, non sufficit virtus illa civilis, sed necessaria est integritas morum cum debito ordine ad Deum quantum lumen naturale dicitur; ergo non spectat felicitas privata ad finem proprium legis civilis, seu potestatis legislativae mere naturalis. Accedit tandem quod haec naturalis felicitas singulorum ut tales sunt, principaliter consistit in actibus internis, vel speculativis, vel moralibus, et practicis cum integra rectitudine naturali. Potestas autem civilis non multum curat de internis actibus, imo vix circa illos aliquid potest, ut infra dicitur; valde etiam impotens et inefficax est ad dirigendos illos: ergo non intendit per se hujusmodi felicitatem, sed solum communem, prout explicatum est. Neque argumenta Fortunii amplius probant, ut facile ex dictis constare potest.

9. Quarto, dico potestatem hanc civilem (etiam prout est in principibus Christianis fidei conjuncta) non extendi in materia vel actibus suis ad finem supernaturalem seu spiritualementem vitae futurae vel praesentis, licet ipsi legislatores, fideles in suis legibus ferendis, intueri possint et ex parte debeant supernaturalem finem, et actum ipsum ferendi legem in supernaturalem finem referre. Utraque pars assertionis manifesta videtur. Prima quidem, quia potestas haec ut nunc est in principibus christianis, in se non est major, nec alterius naturae quam fuerit in principibus ethnicis; ergo ex se non habet alium finem nec aliam materiam: sicut virtus acquisita temperantiae in fidei et infidei, in justo et injusto, non est alterius naturae, nec actus suos efficere potest circa aliam materiam, vel propter alium proximum finem, seu motivum, aut intrinsecam

honestatem. Denique jura canonica supra allegata, quae hanc potestatem vocant terrenam, temporalem, ad corpora pertinentem, et similia, loquuntur de illa, ut est in imperatore et regibus christianis, et inde concluditur non posse disponere in spiritualibus, neque de his quae per se spectant ad salutem animarum, vel cultum religionis: ergo etiam nunc secularis potestas talium principum eisdem terminis concluditur.

10. Dices: nunc possunt principes seculares haereticos punire, et alia vitia contraria religioni Christianae, ut talis est, prohibere, ut est blasphemia in Christum, circumcisio Judaeorum, et similia quae non pertinuisent ad civilem potestatem, seclusa fide. Respondeo imprimis aliqua ex his non tam per se pertinere ad secularem potestatem, quam ex concessionem ecclesiasticae potestatis, et quasi per tacitam vel expressam invocationem ejus postulantis auxilium brachii secularis: et ita infra dicemus universas leges civiles quae circa materias spirituales versantur, vel non esse leges, vel habere vim suam a superiori potestate. Deinde dicimus illa vitia et peccata quae dicuntur mixti fori, eatenus puniri et cohiberi per leges civiles, quatenus supposito hoc statu reipublicae christianae illam perturbant, et magna nocumenta illi afferunt etiam quoad suam pacem, et externam felicitatem ac conservationem: hunc enim finem semper intendit ipsa potestas quatenus talis est, licet utens illa possit perfectius operari: et hoc modo Leo Papa Epist. 7 laudat Theodosium, quod fide sua praesidium afferret Ecclesiae, et non solum regium animum, sed etiam sacerdotalem ostenderet, et quod curam haberet avertendi haereses et schismata: *Quia tunc (inquit) est optimus regni vestri status, quando sempiternae Trinitati unius Deitatis confessione servitur.*

11. *Secunda pars conclusionis probatur.* — Altera vero pars probari potest aliquibus argumentis Navarri, et fortasse ipse nihil aliud intendit secundum suam privatam sententiam; immerito tamen adducit ad illam confirmandam leges Codicis quae in materia spirituali versantur: nam illae vel leges non sunt, nec finire unquam, vel finire fuerunt auctoritati Pontificum, ut lib. sequenti, cap. 12, dicemus. Non recte etiam ad hunc sensum accommodat opinionem Fortunii, quia sine dubio loquitur de legibus ipsis ac potestatibus, et non tantum de personis operantibus: et ita illum late impugnat Michael Ulcurruno tr. de Regim. mun. p. 1, q. 5 princip. Argumenta item ejusdem

Fortunii probant hanc opinionem, et nihil aliud, ut facile intuenti patebit. Denique res ipsa per se nota est: nam haec legislatio civilis de se et suo genere actio honesta est, licet ordinis naturalis et prudentiae acquisitae, ac rationi naturali consentanea; ergo est de se apta referri ad finem supernaturalem; ergo princeps christianus facile potest in eum finem illam referre, et optime faciet illam referendo, juxta illud Augustini l. 5 de Civ., cap. 24, ubi de regibus christianis ait: *Felices eos dicimus, si suam potestatem ad Dei cultum maxime dilatandum, majestati ejus famulam faciunt: et quod in Concil. Moguntino sub Steph. c. 2 de Rege dicitur: Meminerit se praec omnibus ita sanctae matris Ecclesiae esse filium, ut ejus paci et tranquillitati per universum mundum suum prodesse faciat imperium.* Est autem observandum hanc relationem posse dupliciter fieri, primo per positivam ordinationem, et sic regulariter erit in consilio, nisi ubi speciale praecceptum vel necessitas ad illum obligaverit. Sic enim Leo Papa, Epist. 75 ad Leonem Augustum inquit: *Debes incunctanter advertere regiam potestatem tibi non solum ad mundi regimen, sed maxime ad Ecclesiae praesidium esse collatum, etc.* Secundo intelligi potest per negationem tantum, seu per circumspersionem nihil statuendi per hanc potestatem, quod sit contrarium fini supernaturali, vel ejus consecutionem impedire possit, quae observantia et prudens cautio ex fide procedit, et virtualis quaedam relatio in ultimum finem dici potest. Estque non tantum in consilio, sed etiam in praeccepto maxime proprio christiani ac catholici principis, ut constat.

CAPUT XII.

UTRUM LEGES CIVILES IN SOLA MATERIA HONESTA VERSENTUR, VIRTUTUM OMNIUM ACTUS PRAECIPUENDO, VEL VITIA CONTRARIA PROHIBENDO.

1. Hactenus explicatae sunt causa finalis et efficiens legis civilis, quoniam ad ostendendum hoc genus legis esse possibile, conveniensque et quasi naturale homini, fuit necessarium; nunc ad declarandam naturam et efficaciam hujus legis, de materia et forma aliquid dicendum est. Non agimus autem de materia ex qua, seu subjecta, quia de hac satis dictum est in primo libro, tractando, an lex interna (ut sic dicam) sit in intellectu vel voluntate principis aut subditi, et an lex externa debeat esse scripta, vel verba sufficiant. Inquirimus ergo materiam circa quam legis civilis, id est,

quid possit praecipere aut prohibere: constat autem ex dictis in primo libro legem tantum esse posse de actibus humanis qui sint in hominis potestate, unde etiam certum est, de his tantum esse posse legem civilem; hi vero actus studiosi, pravi et indifferentes esse possunt, et in his potest magna varietas reperiri secundum varias species virtutum et vitiorum; idem quidem sunt externi, alii mentales tantum ac mere interni: quidam futuri, alii praeteriti; quidam faciles, vel ordinarii, alii ardui et valde difficiles, seu extraordinarii, ideoque de tota hac varietate aliquid dicere necesse est.

2. *Machiavelis error et politicorum pro temporali regimine non curanda spiritualia.* — Circa propositam ergo quaestionem duplex potest referri opinio: una est, potestatem laicam et jus civile per se primo intendere statum politicum, ejusque conservationem, et augmentum, ac subinde materiam legum esse illam quae statui politico inservit, et conservationi vel augmento ejus: et in ordine ad hunc finem has leges ferri, sive in eis vera honestas inveniatur, sive tantum simulata et apparens, dissimulando etiam illa quae injusta sunt, si reipublicae temporali sint utilia. Haec est doctrina politicorum hujus temporis, quam praecipue persuadere conatus est principibus secularibus Machiavelus, solumque fundatur in hoc, quod non potest aliter temporalis respublica conservari; unde illius iudicium perversum, est, non posse esse verum regem et stabilem qui legibus virtutis astringitur, eisque omnino subjicitur. Potestque juvari hic error ex legibus civilibus, quae interdum sustinent et fovent actus pravae, propter temporalem commoditatem, ut in l. *Dolo*, C. de inutil. stipul., datur actio non obstante dolo; et in § *Namque*, Instit. de Actionibus, conceditur actio fraudulenta, et in l. *Pacisci*, ff. de Pactis, pactum contra leges sustinetur: item praescriptio cum mala fide per leges civiles commendabatur olim, ut constat ex cap. *Vigilanti*, cap. ult. de Praescrip., et ex Grat. 16, q. 3, § *Praescriptionem*, post cap. *Placuit*, cum tamen illa praescriptio iniqua esset, et ideo per jura canonica reprobata sit: et in multis aliis etiam aliqua approbantur jure civili, quae in foro animae non possunt subsistere, ut notat Covar. in regula *Possessor*, p. 2, § 9, n. 6 in fine, et in regula *Peccatum*, 2 p., § 6, n. 3 et 4; et ex materia de matrim., juramento, usuris, et aliis possunt multa exempla afferri quae omitto, et aliqua videri possunt in Azor. t. 1, lib. 5, cap. 20 et 21.